

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Ústav filosofie a religionistiky

Filip Rut

Pojetí viny u Karla Jaspere

Karl Jaspers' Conception of Guilt

Bakalářská práce

Praha 2017

vedoucí práce: Václav Němec, Ph.D.

Poděkování

Děkuji panu doktorovi Václavu Němcovi za vedení práce a za inspirativní kurzy, které myšlení Karla Jasperse věnoval.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. 8. 2017

.....

Filip Rut

Abstrakt

Původ, význam a rozlišení různých podob viny je tématem jedné z nejčtenějších knih Karla Jaspere – poválečné *Otázky viny*. Koncepti viny ale najdeme už v jeho dřívějších dílech, zejména v druhém svazku jeho *Filosofie*, kde ji řadí mezi takzvané mezní situace. Oběma pojetím je společné chápání určitého typu viny jako strukturního momentu lidské existence, který je s ní neoddělitelně spjat. Vztah mezi těmito dvěma koncepcemi viny však není zřejmý a Jaspers sám jej nikde nevysvětluje. Pokus o projasnění právě tohoto vztahu je hlavním cílem práce. Za účelem tohoto projasnění ovšem bude třeba Jaspersovu koncepci viny vyložit v širším kontextu jeho filosofie existence.

Klíčová slova

Karl Jaspers, vina, mezní situace, existence, politická vina, morální vina, metafyzická vina, kolektivní vina

Abstract

Origin, meaning and distinction of different types of guilt are the subjects of one of Karl Jaspers' most widely read books – *The Question of German Guilt*. Different conception of guilt can be found in his earlier texts, namely in the second volume of his *Philosophy*, where he places guilt among the so called boundary situations. What these conceptions have in common is the understanding a certain type of guilt as a structural part of the human condition, that can not be subtracted from it. However, the relation between these two conceptions of guilt is not clear and Jaspers himself does not offer any explanation. The main goal of this paper is to try to clarify this relation. To make this clarification possible, it will be necessary to interpret Jaspers' conception of guilt from the wider context of his philosophy of existence.

Keywords

Karl Jaspers, guilt, boundary situation, Existenz, political guilt, moral guilt, metaphysical guilt, collective guilt

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Člověk na pomezí pobývání a existence.....	8
2.1 Objímající.....	8
2.2 Členění objímajícího.....	9
2.3 Pobývání.....	12
2.4 Situace.....	14
2.5 Existence.....	15
2.6 Mezní situace.....	17
3 Pojetí viny.....	19
3.1 Vina jako mezní situace.....	19
3.1.1 Vina boje o pobývání.....	20
3.1.2 Vina zapletenosti v pobývání.....	21
3.1.3 Existenciální vina.....	22
3.1.4 Vyhýbání se nutné vině, přijetí mezní situace viny.....	25
3.2 Otázka viny.....	27
3.2.1 Vina a její členění.....	28
3.2.2 Politická vina.....	29
3.2.3 Morální vina.....	32
3.2.4 Metafyzická vina.....	35
4 Závěr – vina / dluh.....	38
Seznam použité literatury.....	40

1 Úvod

Pojetí viny není na první pohled centrálním tématem filosofie Karla Jaspersa. Pokud by šlo o to najít nějaký vhodný výchozí bod pro její celkovou interpretaci, pravděpodobně by bylo příhodnější zaměřit se nejprve na pojem existence, objímajícího, rozumu nebo víry. Mám ale za to, že pojetí viny v Jaspersově filosofii vůbec není okrajovým motivem. Jedním z nejpodstatnějších rysů jeho filosofie existence je důraz na vposledku praktickou intenci tohoto myšlení – skutečnou filosofii nelze podle Jaspersa rozvíjet jinak, než skrze konkrétní existenci a její uskutečňování v konkrétním dějinném jednání.¹ V této práci se pokusím ukázat, že právě z této perspektivy je vina klíčovou strukturní součástí lidské situace, která skutečné dějinné jednání podněcuje, zakládá a umožňuje.

Za dva základní nároky a pilíře Jaspersovy filosofie lze s jistou mírou zjednodušení označit zaměření na jednotné bytí v celku a postavení lidské existence v její možnosti stát se sebou samou do centra filosofického myšlení. Tato práce je jednoznačně zaměřena spíše na program projasňování lidské existence, který má na zřeteli možnost jejího konkrétního uskutečnění. Tyto dvě základní roviny Jaspersova myšlení od sebe ale samozřejmě nejsou jednoduše oddělitelné, naopak se vzájemně doplňují a podmiňují. Před tematizací Jaspersova pojetí viny si proto připravím půdu obecnějším výkladem o Jaspersově pojetí celku bytí jakožto objímajícího, v němž a z něhož je lidská existence uchopitelná. Tento výklad bude ovšem orientován zaměřením na to, co je pro Jaspersovo pojetí viny podstatné – tedy primárně na pobývání a existenci a na koncepci mezních situací jako podmínek možnosti přechodu od jednoho k druhému v konkrétním lidském životě.

V centrální části práce se pokusím o výklad Jaspersova pojetí viny jakožto nepostradatelného strukturního momentu lidské existence, který umožňuje svobodné sebeutváření lidského bytí. Základním úkolem této práce se tak přirozeně stává usouvztažnění dvou zpracování tématu viny, které Jaspers ve svém díle nabízí. V první podobě – vina jakožto mezní situace – je nejcelistvěji

---

1 Thurner, Rainer, Karl Jaspers. In: Thurner, Rainer – Wolfgang Röd – Heinrich Schmidinger, *Filosofie 19. a 20. století III: filosofie života a filosofie existence*. Praha: OIKOYMENH, 2009, s. 230.

vyložena v druhém svazku *Filosofie* z roku 1932,² v jiné podobě najdeme vinu zpracovanou ve velice vlivné knize *Otázka viny*, která vznikla bezprostředně po druhé světové válce.³ Tento pokus o usouvztažnění obou koncepcí bude veden tezí, že v *Otázce viny* jde o využití a ověření předchozího obecného pojetí viny v konkrétní dějinné situaci poválečného Německa.⁴ Toto předcházející obecné pojetí viny není ale v *Otázce viny* pouze bez dalšího aplikováno, pod nárokem projasnění této situace Jaspers svou koncepci v mnohém proměňuje a posouvá, zároveň ale zachovává její základní záměr, étos a metodu. V práci mi nejde o sjednocení Jaspersových formulací do jednoho filosofického systému – taková snaha by dle mého názoru šla přímo proti duchu Jaspersova přístupu k filosofii, který se vyznačuje odporem k uzavřené systematičnosti činící si nárok na objektivní a jednou pro vždy platné fixování skutečnosti pomocí pojmů.⁵ Jde mi proto spíše o to ukázat proměny v Jaspersově pojetí viny jako koherentní vývoj jeho myšlení jakožto myšlení dějinného – myšlení, kterému v nějakém ohledu jde stále o to samé,⁶ a právě proto musí tvářit v tvář dějinám hledat stále nové způsoby vyjádření, které budou právy výzvě konkrétní dějinné situace. Cílem této práce je tedy primárně snaha o hledání pojítek mezi těmito dvěma koncepcemi, respektive snaha o lepší porozumění jim oběma prostřednictvím jejich vzájemného nasvícení vždy z perspektivy té druhé.

V závěru práce bych se chtěl na pozadí vypracované koncepce viny vrátit k významu takto pochopené viny pro širší kontext jaspersovského uvažování o bytí a pomocí dvojího významu německého výrazu *Schuld* (vina / dluh) interpretovat vinu jako podmínku možnosti pohybu vyjevování bytí.

---

2 Budu pracovat s anglickým překladem druhého svazku *Filosofie* a s českým překladem pro mě zvláště důležité kapitoly o mezních situacích. Jaspers, Karl, *Philosophy Volume 2*, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1970. Dále jen: *Philosophy II*. Jaspers, Karl, *Mezní situace*, Praha: OIKOYMENH, 2016. Dále jen: *Mezní situace*.

3 Jaspers, Karl, *Otázka viny*, Praha: Academia, 2006. Dále jen: *Otázka viny*.

4 Miron, Ronny, *Between Freedom and Necessity: The Conception of Guilt in Jaspers' Thought*, In: Miron, Ronny, *The Desire for Metaphysics: Selected Papers on Karl Jaspers*, Champaign: Common Ground Publishing, 2014, s. 157.

5 Takový typ filosofie aspirující na vědeckou přesnost a obecnou platnost bez ohledu na konkrétní lidskou existenci byl podle Jasperse definitivně diskreditován kritikou dvou velkých anti-systematiků 19. století – Sorena Kierkegaarda a Fridricha Nietzscheho. Jaspers, Karl, *Reason and Existenz*, New York: The Noonday Press, 1955, s. 19-48. Dále jen: *Reason and Existenz*.

6 Jaspersovo dílo na rozdíl od díla svého dnes slavnějšího soupevníka z 20. let, Martina Heideggera, nikdy neprochází zásadním obratem nebo zlomem. Motivy z jeho rané filosofie se v různých variacích a proměnách objevují i v jeho pozdních dílech.

2 Člověk na pomezí pobývání a existence

2.1 Objímající

Objímající (*das Umgreifende*) je centrální pojem Jaspersovy filosofie, skrze který si Jaspers zjednáva přístup k jedné z nejstarších filosofických otázek – otázce po bytí.⁷ Přístup k bytí skrze pojem objímajícího má v sobě dva základní aspekty. Prvním je snaha nerezignovat na sjednocující celkový pojem bytí, ve kterém a ze kterého by bylo možné rozumět světu a našemu místu v něm. Druhým je postmetafyzická situace nemožnosti tematizovat bytí v celku nebo „bytí o sobě“ skrze pojmový systém činící si nárok na konečné dokazatelné vědění, nemožnost udělat z filosofie vědu.⁸

Každý náš pokus o uchopení bytí v celku je problematizován tím, že každé naše zaměření na bytí dává vyvstat pouze určitému předmětu nebo způsobu bytí, nikdy se ale nesetkáváme s bytím jako takovým.⁹ Jaspers pro naši možnost vztáhnout se k celku bytí také často používá metaforu situovanosti vzhledem k horizontu, který ohraničuje vše, s čím se můžeme setkat v jeho rámci.¹⁰ Při snaze dospět k tomuto horizontu samému ale horizont „ustupuje“ a nechává vyvstat zase novému horizontu.¹¹ Objímající jako takové není žádným konkrétním horizontem ani jejich kombinací, lze ho pouze tušit za každým možným horizontem jako to všezahrnující, které dává vyvstat všem prostorům a předmětům v sobě, samo ale zůstává v pozadí a nikdy se nestává předmětem.¹² Skutečnost je nám tak přístupná vždy již jako nějak rozčleněná do jednotlivých okrsků a částí, které nelze neproblematicky sjednotit. Tento paradox našeho vědění o celku a zároveň nemožnost jej uchopit bez jeho rozštěpení do mnohosti, kterou nelze jednoduše převést na nějaký základní zdroj nebo princip, vede Jasperse k pokusu tematizovat celek bytí nepřímo právě skrze analýzu tohoto rozpadání a štěpení.

---

7 Jaspers, Karl, *Philosophy of Existence*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971, s. 18. Dále jen: *Philosophy of Existence*.

8 Janke, Wolfgang, *Filosofie existence*, Praha: Mladá fronta, 1995, s. 164.

9 *Philosophy of Existence*, s. 17.

10 *Reason and Existenz*, s. 54.

11 *Philosophy of Existence*, s. 18.

12 *Reason and Existenz*, s. 52.

2.2 Členění objímajícího

Jaspers analyzuje objímající pomocí tří kroků, které je rozčleňuje do jednotlivých modů – způsobů jeho bytí. Jakožto způsoby objímajícího jsou tyto okrsky samy nepřevoditelné na plně poznatelné objekty – jsou spíše nevyčerpatelnými zdroji možných poznatků a předmětů.

1.) V prvním kroku Jaspers ve dvou ohledech přímo navazuje na Kanta.¹³ V první řadě od něj přejímá výše naznačené tvrzení o nemožnosti tematizace světa v celku jako objektu našeho poznání. Všechny poznatelné předměty jsou nám dány v rámci světa, svět sám jakožto totalita všeho jsoucího je ale mimo dosah našeho poznání, které se při pokusu o jeho uchopení zaplétá do neřešitelných rozporů.

Zadruhé Jaspers navazuje na základní Kantovu myšlenku rozdělení „bytí o sobě“ a „bytí pro nás“. Podmínkou pro uchopitelnost jakéhokoli předmětu vědomím je jeho vstup pod formy a kategorie, které mu toto vědomí udílí. Nejzákladnější podmínkou možnosti jakéhokoliv zaměření se na objekt je ale samo „myslící vědomí“¹⁴ – jakékoli zaměření se na jsoucí je tak možné pouze jakožto zaměření určitého subjektu na určitý objekt a bytí je nám tak dáno vždy pouze v rámci tohoto subjekt-objektového rozštěpu.¹⁵ Výtěžkem tohoto prvního kroku jsou dvě základní oblasti objímajícího: objímající, jímž jsem já jakožto myslící subjekt – *vědomí vůbec* (*Bewußtsein überhaupt*), a objímající jakožto bytí samo – *svět* (*Welt*), na který se zaměřuji.¹⁶

2.) V druhém kroku Jaspers podrobněji analyzuje subjektivní stránku získaného rozlišení. Vědomí vůbec ve smyslu podmínky možnosti objektivnosti není podle Jaspersa jedinou ani nejpůvodnější rovinou objímajícího, jímž jsme my, skrze kterou se ke světu vztahujeme. Samo toto myslící vědomí je totiž podmíněno konkrétní živoucí a tělesnou bytostí, která je jeho nositelem. Tato úroveň

---

13 Vedle Sorena Kierkegaarda je Immanuel Kant bezesporu největším zdrojem inspirace pro Jaspersovu filosofii, o míře ovlivnění Kantem a „pravověrnosti“ Jaspersova kantiánství se nicméně vedou spory. Viz Miron, Ronny, Was Jaspers Really a Kantian, In: Miron, Ronny, The Desire for Metaphysics: Selected papers on Karl Jaspers, Champaign: Common Ground Publishing, 2014, 2014, s. 133-155.

14 Philosophy of Existence, s. 20.

15 Jaspers, Karl, Filosofická víra, Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 13. Dále jen: Filosofická víra.

16 Philosophy of Existence, s. 20.

konkrétního empirického *pobývání* (*Dasein*) ovšem není pouhým vehiklem nesoucím bodové vědomí poznávající subjektivity vědomí vůbec. Jakožto pobývání mi svět není původně dán v podobě objektivního nezainteresovaného poznání, ale jako prostředí, ve kterém a ze kterého žiji, kterého se ve své vitalitě a pod jejími nároky zmocňuji a přetvářím je vzhledem ke svým cílům a potřebám, které zabydluji a ze kterého vůči mně vystupují předměty a druhá pobývání jako objekty mé žádosti nebo naopak ohrožující prvky.

Další rovinou objímajícího, jímž jsme my, je podle Jasperse *duch* (*Geist*), na jehož základě se ke světu nevztahuji jako k životnímu prostředí svého pobývání, ani jako k okruhu, ze kterého vystupují objektivně poznatelné předměty vědomí vůbec, ale jako k celku, který výkonem ducha sjednocuji ve formě určitých „ideálních totalit“.¹⁷ Úrovní ducha je tedy vlastní nárok na sjednocení zkušenosti do jednoho uspořádaného celku řízeného ideou, která dává každému předmětu v jeho rámci místo a význam. Zatímco na úrovni vědomí vůbec jde o objektivitu jednotlivých předmětů a poznatků přístupných kterémukoliv vědomí, vztah ke světu skrze vědecký světonázor – tedy skrze ideál objektivního uspořádaného poznání sjednoceného do totality všeobjímající vědy – je už postojem ducha. V podobě objektivací ducha, jakými mohou být například instituce jako církve nebo stát, umělecké dílo nebo společensky zakotvený vzorec chování, se duch manifestuje ve světě. Jako hybná síla k ideální totalitě ovšem sám není na tyto své objektivace redukovatelný, byť ho lze poznávat pouze skrze ně.

3.) Doposud tedy na základě úvahy o subjekt-objektovém rozštěpu, rozlišení objímajícího, jímž jsme my, a objímajícího, jímž je bytí samo, a rozlišení různých rovin subjektu vztahujícímu se ke světu, vyvstaly čtyři různé podoby objímajícího: vědomí vůbec, pobývání, duch a svět.¹⁸

Všechny tyto podoby objímajícího spočívají ve sféře imanence – jsou tu

---

17 Philosophy of Existence, s. 20.

18 Zde by bylo možné namítnout, že na straně objímajícího, jímž je bytí samo, by různým způsobům objímajícího, jímž jsme my, měly odpovídat také různé jim korespondující světy. Podobu těchto různých světů je ovšem možné charakterizovat právě pouze pomocí analýzy toho, jak se svět jeví skrze ten který typ subjektivního zaměření na něj. Je zde tedy jasně vidět kantovská idealistická linie Jaspersovy filosofie, která si k objektivní straně subjekt-objektového rozštěpu zjednává přístup skrze analýzu podmínek možnosti jevení, které umísťuje do subjektu.

jakožto nepochybně přítomné a uchopitelné skrze zaměření se na svět, nebo skrze reflexi na způsoby vztahování se ke světu na té které úrovni subjektivity. Třetí krok v členění objímajícího se odráží od otázky, jestli je tato sféra imanence vším, tedy jestli je soběstačná a postačující k vysvětlení vší zkušenosti, kterou se sami se sebou i se světem máme.¹⁹ Klíčový krok Jaspersovy filosofie tkví právě v přesvědčení, že pro plnohodnotné myšlení celku bytí a pro možnost svobodného vztahování se ke světu i k sobě samým je třeba překročit sféru imanence a vedle skutečnosti, která tu je k nalezení, rozpoznat i transcendentní sféru bytí, promlouvající k nám skrze nárok na její uskutečnění.²⁰ Skrze skok z imanence do transcendence se podle Jasperse rýsují další dvě oblasti objímajícího odpovídající subjekt-objektovému rozštěpu. Jakožto *existence (Existenz)*, se mohu zaměřit na své vlastní bytí sebou nejenom ve svém neproblematickém bytí tu, ale hlavně v možnosti aktivního sebe-vztahování se k sobě skrze svobodné utváření sebe sama, které se chápe možnostmi neodvoditelných z žádného z imanentních způsobů objímajícího. Tím, z čeho existence čerpá své možnosti, tak nemůže být svět pojatý tak, jak se jeví skrze imanentní způsoby objímajícího, jímž jsme my. Existence se ve své volbě sebe sama zároveň vztahuje k *transcendenci (Transzendenz)* – nejzazšímu objímajícímu, které pocítuje jako zakládající původ sebe sama, ze kterého si byla darována, i světa, který se stává médiem odkazujícím na toto nepředmětné nejzazší bytí – objímající všeho objímajícího.

Členěním objímajícího podle dvou základních rozdělovacích kritérií (objímající, jímž jsme my / objímající, jímž je bytí samo, a imanentní / transcendentní mody objímajícího) dospívá tedy Jaspers k šesti způsobům objímajícího. Zároveň je ale pro toto členění klíčové, aby se skrze něj objímající samo nerozpadlo do těchto okrsků jako do nesouvisejících sfér, které by tak přestaly být myslitelné jako součásti jednoho celku. Sjednocující silou, která je schopna napříč myšlením objímajícího v jeho jednotlivých modech udržovat jako cíl tohoto pohybu finální jednotu vší skutečnosti v Jednom, je rozum.²¹ Rozum jakožto „vůle k jednotě“,²² je tak podle Jasperse základním pojítkem všech typů objímajícího. Jaspers zde

---

19 Philosophy of Existence, s. 21.

20 Philosophy II, s. 3.

21 Reason and Existenz, s. 64.

22 Philosophy of Existence, s. 54.

navazuje na Kantovo rozlišení rozumu a rozvažování, přičemž rozvažování ztotožňuje s objektivním věděním, které chce skutečnosti vládnout skrze její jisté a pevně založené uchopení v podobě uzavřeného systému. Vzhledem k neredukovatelnosti jednotlivých způsobů objímajícího na sebe navzájem je ale rozvažování neschopné zajistit jejich jednotu, protože neexistuje žádná pevná společná půda základních principů, na které by je bylo možno převést. Jednota, k níž rozum směřuje, tak nemůže spočívat v systematickém věděním, ale v „totální vůli ke komunikaci“,²³ která přes nemožnost dosažení Jedna v časovém pobývání překračuje každou jednotlivou jistotu a každý uzavřený systém skrze otevřenost a upřímnost komunikace ve snaze o to uvést veškerou zkušenost do souladu bez redukce nebo pomnutí jakéhokoli jejího aspektu.

Na pozadí tohoto stručného náčrtu Jaspersova pojetí objímajícího a jeho členění se v dalších kapitolách podrobněji zaměřím na ty způsoby objímajícího, které jsou pro téma této práce klíčové – na pobývání ve vztahu ke světu skrze situaci a na existenci, která se prostřednictvím mezní situace obrací k sobě samé a k transcenci. Cílem tohoto výkladu je první přiblížení se k tématu viny tím, že bude ukázáno místo, které zaujímá ve struktuře lidského bytí – na hranici mezi pobýváním a existencí.

2.3 Pobývání

V předchozím shrnutí bylo pobývání uchopeno jako základní a nejpůvodnější rovina lidského bytí, respektive objímajícího, jímž jsme my. Tento základní a původní charakter pobývání ovšem nesmí být chápán jako jeho ontologická primárnost vzhledem k ostatním způsobům subjektivního bytí, které by se tak staly jakousi jeho nadstavbou. Pobývání je sice základní v tom smyslu, že všechny ostatní způsoby bytí jsou myslitelné pouze skrze něj a v něm, zároveň se ale ve vzepětí k existenci samotný charakter a smysl pobývání proměňuje – pobývání se ukáže jako nesamostatné a nesoběstačné, protože je samo založeno v nejzazším celku objímajícího.

Základní charakter pobývání tkví v tom, že je jako samotné „bytí-tu“ (Da-sein) můžeme vždy bezprostředně nalézt – jako pobývání se vždy již vyskytujeme ve

---

23 Philosophy of Existence, s. 56.

světě jako empiricky přítomná skutečnost. Zároveň ale v pobývání zdaleka nejde o pouhé „vyskytování se“²⁴ po způsobu nějakého předmětu. Jaspers pobývání charakterizuje jako vitální rovinu lidského bytí, na které je člověk primárně životem. Pobývání je ze všech způsobů objímajícího, jímž jsme my, nejpřístupnější možnosti vědeckého uchopení prizmatem některé z věd, které člověka studují jakožto objekt. Jako empirická skutečnost se pobývání může stát předmětem zkoumání biologie, psychologie, sociologie nebo ekonomie, žádná z těchto věd je ovšem ve svém zpředmětnění nemůže zcela vyčerpat – vždy uchopuje pouze jeden aspekt jeho bytí.²⁵

Všechny vědy kromě toho pohlížejí na pobývání perspektivou objektivního nezainteresovaného vědomí vůbec, pobývání si je ale samo přítomné naopak v bytostné zainteresovanosti na svém bytí skrze požadavky, které z jeho vitality plynou. Skrze tuto zainteresovanost jsou pobývání vlastní specifické nároky, vlastní způsob vztahování se ke světu a vlastní způsob rozumového uvažování. Pobývání je ve svém životě motivováno snahou o přežití, přetrvání a rozšíření své moci, zabezpečením se proti možnému ohrožení ve světě a hlavně uspokojením žádostí a tužeb, které bezprostředně pociťuje.²⁶ Jaspers ovšem pobývání rozhodně nepojímá jako vrstvu nějaké původní rousseauovské nezkažené přirozenosti, na které by člověk mohl setrávat v harmonickém soběstačném uspokojení nějakých jednoduchých přirozených žádostí. Vzhledem k nekonečnému charakteru lidské žádosti a její trvalé neuspokojitelnosti (z momentálního uspokojení sice plyne bezprostřední, ale zato krátkodobé štěstí)²⁷ může být lidská činnost pod nároky pobývání velice komplexní a racionálně promyšlená. Jde ale vždy o racionalitu čistě instrumentální vzhledem k nárokům pobývání. Tato racionalita se cele odvíjí od potřeb a žádostí pobývání a snaží se co nejchytřeji kalkulovat za účelem jejich uspokojení, nikdy ale kriticky nereфлекtuje oprávněnost nebo smysluplnost těchto potřeb a žádostí samých. Vzhledem k nim je pobývání ve stavu bezprostřednosti, který znemožňuje reflexivní odstup a skutečné sebepoznání.²⁸ Pobývání je tak ve

---

24 Výskyt zde chápu ve smyslu Heideggerova rozlišení výskytu jako způsobu bytí nepobytových jsoucen a existence jako bytnosti pobytu. Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 60. Dále jen: *Bytí a čas*.

25 *Reason and Existenz*, s. 55.

26 *Philosophy of Existence*, s. 26.

27 *Reason and Existenz*, s. 85.

28 Toto pojetí je evidentně inspirováno Kierkegaardovou analýzou rozporů v rámci estetického stádia. Srov. Kierkegaard, Søren, *Either / Or – Part II*, Princeton, New Jersey: Princeton

stavu neustálého neklidu, ve kterém je puženo bezohlednou vitální vůlí. Vztah k druhým je na úrovni pobývání čistě instrumentální – druzí mohou vystupovat jako spojenci zahrnutí do skupinového egoismu prosazování společných zájmů, nebo mohou vystupovat jako ohrožující konkurenti v boji o životní prostor a prostředky.²⁹

2.4 Situace

Odpovídá-li každému způsobu objímajícího, jímž jsme my, také určité pojetí světa, kterému specifický způsob zaměření na něj dává vyvstat, na úrovni pobývání se svět dává jako životní prostředí nebo osvětí, které si pobývání zabydluje a realizuje se v něm podle svých potřeb.

Tento typ zaměření na svět vyrůstá z původního způsobu, jakým je pobývání dána skutečnost – totiž v podobě situace, jejíž uchopení bude pro další text klíčové. „Situace neznamena jenom skutečnost určovanou přírodními zákony, ale spíše skutečnost nadanou smyslem, která není ani psychická, ani fyzická, nýbrž obojí zároveň jakožto konkrétní skutečnost, která pro mé pobývání znamená výhodu či újmu, šanci nebo mez.“³⁰ Tím, co činí z konfigurace předmětů smysluplný celek situace, je tedy sjednocující perspektiva subjektu, který je na ní (protože skrze ni na sobě) zainteresován. Situace tak není smysluplná obecně, ale je vždy smysluplná z nějaké perspektivy – pro nějaké konkrétní pobývání, vzhledem k jeho plánům a záměrům. Perspektivnost situace je jasná i z toho, že v ní vystupuje druhé pobývání, a proto jsem i já zahrnut v jeho situaci a stávám se součástí jeho plánů a záměrů.

„Protože pobývání je bytím v situacích, nemohu nikdy vystoupit ze situace, aniž bych vstoupil do nějaké jiné.“³¹ To ovšem znamená, že způsobem bytí situace není výskyt, ale proměna. Každá situace mě omezuje, ale zároveň mi dává možnost v ní jednat a proměňovat ji. Pobývání je motivováno zvládnutím situace pod nároky pobývání, toto zvládnutí je zásadním způsobem závislé na schopnosti odlišit neměnné pilíře situace od toho, co mohu v situaci změnit a navodit tak situaci jinou. Pobývání tedy zvládá situace skrze plánování a kalkulaci.

University Press, 1987, s. 167.

29 Mezní situace, s. 66.

30 Mezní situace, s. 7.

31 Mezní situace, s. 9.

2.5 Existence

Existenci jsem v prvním hrubém přiblížení charakterizoval skrze negativní určení jako tu rovinu subjektivního bytí, kterou nemohu neproblematicky nalézt, konstatovat nebo vykázat – jako tu rovinu, která je z imanentních modů objímajícího neodvoditelná. Na rozdíl od pobývání tedy není v žádném ohledu přístupná pozitivním vědám a zpředměťujícímu vědomí vůbec. Existence má nicméně právě kvůli tomuto negativnímu překročení všech způsobů předmětného bytí své vlastní pozitivní určení jako vlastní *bytí sebou (Selbstsein)*, které každému zpředměťujícímu popisu vědomí vůbec uniká, protože jednotlivé a jedinečné je pro vědomí vůbec přístupné pouze jako případ obecného.³² Možnost překračování každé danosti – každého pozitivního určení a determinace na rovině imanence – je zároveň pozitivním určením existence jakožto *svobodného bytí (Freisein)*.³³ Tato svoboda existence nespočívá v pouhé schopnosti negativní abstrakce od každé danosti, kterou se vyznačuje vědomí vůbec.³⁴ Existence je schopná překročit danost skrze pozitivní volbu sebe sama, ve které se nějaké své možnosti chápe, uskutečňuje ji a skrze toto uskutečnění se ujišťuje sama o sobě jako o svobodném počátku sebe sama.

Toto uskutečnění nějaké existenciální možnosti je ovšem možné pouze ve světě, ve kterém se pobývání stává médiem tohoto uskutečňování existence. Existence sama se ale tímto uskutečněním nestane vykazatelně přítomná v imanenci světa, nikdy není možné ji uskutečnit zcela a uchopit ji jako hotovou danost. Existence je tu vždy přítomná v nároku na své uskutečnění a jako taková je rozpoznatelná pouze existencí samotnou – ať už svou, nebo existencí druhého. Jaspers proto nejčastěji mluví o „možné existenci“.³⁵

Zmíněná možnost rozpoznat možnou existenci nejenom v sobě, ale také v druhém, není žádnou vedlejší vlastností existence. Jde o jedno z jejích základních určení, které umožňuje skutečnou komunikaci mezi lidmi jakožto existencemi. V této *existenciální komunikaci* druhý přestává být prostředkem vzhledem k záměrům mého pobývání a stává se skutečným partnerem

---

32 Philosophy II, s. 4-5.

33 Philosophy II, s. 160.

34 Philosophy of Existence, s. 25.

35 Philosophy II, s. 4.

vzájemného spolubytí.³⁶ Mám za to, že Jaspersovo pojetí vztahu k druhému na rovině existence lze shrnout pomocí dvou jeho základních aspektů, které spolu do jisté míry stojí v napětí.

Prvním je uznání radikální jinakosti druhého pramenící z jeho vlastního svobodného bytí, které má vždy svůj vnitřní smysl a původ v sobě. Tento rys Jaspersova pojetí intersubjektivit hraje centrální roli už v jeho psychiatrické a psychopatologické práci. Jaspers silně protestuje proti jakémukoli redukcionismu, který by chtěl pacienta dokonale uchopit vnějškovým objektivním popsáním symptomů nebo mozkových dějů bez ohledu na jeho vlastní žitou zkušenost a smysl, který má pro něj samotného.³⁷ Druhý se stává sebou samým skrze své vlastní uchopení svých možností. Ve vzájemné komunikaci lze tyto možnosti prosvětlovat, napadat a problematizovat v rámci „láskyplného boje“,³⁸ nikdy ale nemohu za druhého převzít jeho vlastní svobodné sebeutváření, protože bych se nedopustil pouze násilí na jeho svobodě, ale popřel bych svobodu jako takovou a tím bych znemožnil i svou vlastní existenci.

Druhým rysem vztahu k druhému je naopak to, že i přes jeho radikální jinakost s ním v posledku stojím ve stejné základní situaci, pod stejnými nejširšími podmínkami konečného časového bytí, ve stejném světě a tváří v tvář stejné transcendenci. Tuto společnou situaci a společný svět si tak můžeme prosvětlovat navzájem a přesto se na sobě nedopouštět násilného zestejňování, protože to, co je naší situací společné na úrovni existence, tu zároveň není přítomné v podobě evidence.³⁹ Toto stání s druhým ve stejné situaci umožňuje „vnitřní spjatost“⁴⁰ s druhým – postoj, který se v *Otázce viny* ukáže jako klíčový pro možnost soudu o morální vině druhého.

Ačkoli o existenci nemohu „vědět“ ve stejném smyslu, jako vím o předmětech ve světě, mohu se o ní podle Jasperse ujišťovat právě skrze její projasňování a uskutečňování. Tato jistota je ovšem jistotou víry, která se spoléhá na možnost

---

36 Philosophy II, s. 54.

37 Fuchs, Thomas, Brain Mythologies – Jaspers' Critique of Reductionism from a Current Perspective, In: Fuchs, Thomas, Breyer, Thimo, Mundt, Christoph (Eds.), Karl Jaspers' Philosophy and Psychopathology, New York: Springer, 2014, s. 75-85.

38 Philosophy II, s. 59-61.

39 Reason and Existenz, s. 98.

40 Otázka viny, s. 36.

pramenící z bytí transcendence,⁴¹ která promlouvá skrze svět, ale není na něj redukovatelná. Existence se tak vyznačuje dvojitým vztahem – sebe-vztahem svobodného sebeurčování skrze rozhodnutí a vztahem k transcendenci, na kterou se existence obrací a spoléhá.

2.6 Mezní situace

Koncepce *mezních situací* (*Grenzsituationen*) je v rámci Jaspersovy filosofie klíčová pro vykazání konkrétní možnosti přechodu z pouhého imanentního pobývání na úroveň transcendentní existence. Pomocí mezních situací Jaspers ukazuje, jak se může člověk vymanit ze zdánlivé nutnosti doléhající na něj z bezprostředních nároků pobývání a jeho světa, a chopit se sebe samého v možnosti bytí sebou samým.⁴² K pobývání jakožto bytí v situacích podle Jasperse vždy patří i situace, které se pro ně ukazují jako mezní – tedy jako situace, ve kterých principiálně musí ztroskotat, které nelze na rovině pobývání zvládnout skrze plánování a kalkulaci, protože tyto situace zásadně negují veškeré nároky pobývání. Pobývání mezní situace neumí zvládnout, protože je nelze proměnit, samy jsou neměnné, pouze nabývají různých podob.⁴³ Pro pobývání jsou tak mezní situace naprosto neprůhledné, jsou to sice ještě situace, zároveň ale pozbývají veškeré smysluplnosti, protože je za nimi z hlediska nároků pobývání pouhé nic.

Mezi konkrétní mezní situace Jaspers zařazuje *boj, utrpení, vinu a smrt*.⁴⁴

Mezní situace ohraničují pobývání, to před nimi utíká, zastírá si je, nebo si zoufá, zároveň je ale v ještě imanentním bytí hranice už obsažen poukaz ke způsobu bytí,

41 „*Filosofická víra* je ale víra člověka v jeho možnost. V ní dýchá svou svobodu.“ *Filosofická víra*, s. 47.

42 Právě aspekt „moci být“ na úrovni existence v mezních situacích byl klíčovým inspiračním zdrojem pro Martina Heideggera, který v *Bytí a čase* na Jaspersovu koncepci mezních situací několikrát přímo odkazuje (viz poznámky k §49, § 60 a § 68). Nejpodstatnější z mezních situací je pro Heideggera samozřejmě smrt, ale i jeho pojetí viny přejímá a rozvíjí některé aspekty Jaspersova pojetí existenciální viny. Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 317-326.

43 Mezní situace, s. 10.

44 Mezní situace, s. 21. V zájmu stručnosti a jasnosti této práce se zde budu věnovat pouze konkrétním mezním situacím. Vedle nich ještě Jaspers pojímá jako mezní situaci svého druhu samotné bytí v situacích, respektive mezní situaci dějinné určitosti existence, ve které možná existence může přijmout svou dějinnou situaci nikoliv pouze jako jednu z nahodilých možných konstelací, ale jako své konkrétní „určení“, které jí dává možnost pojímat své stávání se sebou jako nezastupitelný dějinný úkol. Mezní situace, s. 23-40. Problematičnost a nedefinitivnost tohoto dějinného pobývání pak Jaspers rozvíjí jako „antinomickou strukturu pobývání“. Mezní situace, 94-103.

který leží mimo imanenci pobývání. Mezní situace lze tak v jejich pravém smyslu zakoušet pouze tehdy, když se člověk odváží skoku z imanentního způsobu bytí pobývání do transcendentního způsobu bytí, jímž je existence. Smysl mezní situace se ukazuje člověku, nakolik je možnou existencí. Pokud před mezní situací neutíká, nesnaží se jí objektivizovat a zastírat, ale nechá se zasáhnout čirou negací všech nároků pobývání, kterou mezní situace přináší, pak stojí před zásadním buď a nebo: v mezní situaci zakoušíme buď čiré nic, nebo transcendenci.⁴⁵

Stává-li se člověk v mezní situaci existencí, uskutečňuje skok víry, ve kterém se spoléhá na možnou smysluplnost svého jednání a bytí přes naprostou negaci nároků pobývání. Jaspers tento skok analyzuje jeho rozčleněním do tří stupňů.⁴⁶ V prvním se pobývání stahuje ze svého bytí ve světě ohroženého mezní situací do pouhého nezajímavého poznání, ve kterém na mezní situaci pouze pohlíží jako na objektivní fakt mezi jinými. V této pozici se sice nemůže pobývání trvale zabydlet, ale pokud ji nezabsolutizuje, činí se skrze ni schopné otevřenosti pro mezní situaci, protože pravdivé poznání toho, jak se věci objektivně mají, nadřazuje pouhé pravdě pobývání v podobě uspokojení jeho nároků. V druhém stupni skoku se člověk jako možná existence obrací k mezní situaci a prosvětluje si své možnosti vzhledem k ní (celý druhý díl *Filosofie* nese podtitul *Prosvětlování existence, Existenzerhellung*, a lze jej chápat právě jako tuto aktivitu přípravy na uskutečnění existence skrze její vyjasnění prostřednictvím filosofie.) Třetím krokem je samotné dějinné uskutečnění existence z možnosti, která ji v konkrétní podobě mezní situace v konkrétním životě oslovila v nároku na její převzetí.

Po vykonání tohoto skoku člověk zakouší sebe samého jako svobodné bytí sebou, které je sobě darované transcendencí. Aktivita člověka v mezních situacích je tak radikálně odlišná od zvládnání situace na úrovni pobývání – v mezní situaci člověk nemůže proměnit situaci, ale může v ní proměnit sebe sama. Odpovídat na mezní situaci vírou znamená věřit v možnost tam, kde se všechny možnosti pobývání zhroutily a přestaly dávat smysl. Stávání se sebou tak nemůže spočívat v naplňování nároků vlastního pobývání, ale v odpovídání nároku transcendence.⁴⁷

---

45 Mezní situace, s. 11.

46 Mezní situace, s. 12-19.

47 Mezní situace, s. 11. Toto základní „buď, anebo“ Jaspersovy filosofie je samo problematičké v tom, že je Jaspers někdy uchopuje jako rozhodnutí závislé primárně na možné existenci

3 Pojetí viny

V následující části práce se nejprve blíže zaměřím na mezní situaci viny a pokusím se ukázat, proč je tato situace jakožto primární místo setkání se s nárokem transcendence zásadní pro možnost skutečného dějinného jednání a stávání se sebou jakožto existence. Pro pochopení některých podob mezní situace viny bude třeba provázat ji s některými aspekty mezních situací boje a smrti.

Dále se zaměřím na interpretaci viny, jejího členění a některých typů viny z *Otázky viny*, kterou se pokusím číst perspektivou získanou z *Filosofie*.

3.1 Vina jako mezní situace

Po obecném vyložení koncepce mezních situací mi v této kapitole půjde už o konkrétní mezní situaci viny. Jako ostatní mezní situace se i mezní situace viny vyznačuje tím, že k pobývání náleží nutně a nevyhnutelně – vina, které je možné se vyvarovat (tedy vina pochopená jako důsledek jednotlivého činu, který jsem také mohl neučinit), není vinou ve smyslu mezní situace. Mezní situace viny je tak vůči konkrétnímu provinění předchůdná a zakládá teprve jeho možnost. Společně s mezní situací boje a na rozdíl od mezních situací smrti a utrpení není vina důsledkem pouhého pasivního pobývání – na její skutečnosti se aktivně podílíme naším spoluutvářením, nicméně toto spoluutváření viny je nutná strukturální součástí našeho způsobu bytí.⁴⁸

Jaspers se k vině dostává až jako k poslední mezní situaci a ve srovnání s ostatními jí věnuje nejméně prostoru.⁴⁹ Pokusím se v následujícím výkladu ukázat, že to není proto, že by snad vina byla nějak marginální. Mám naopak za to, že je pro celou koncepci mezních situací klíčová. Propojuje v sobě totiž některé motivy z předchozích kapitol, dovádí je do důsledku a skrze výzvu k přijetí provinilosti a setkání se s nárokem transcendence v ní dostává nejjasnější kontury to, co je smyslem všech mezních situací – vnitřní proměna tváří v tvář troskotajícím

---

vykonávající skok a někdy spíše jako dar ze strany transcendence, která o sobě dává vědět a nechává existenci uchopit sebe sama jakožto darovanou sobě transcendencí. Není tedy zcela jasné, jestli leží alternativa „nic nebo transcendence“ na naší víře a odvaze z této víry žít, nebo jestli je sama víra darem, který musí přijít ze strany transcendence.

48 Mezní situace, s. 65.

49 Mezní situace, s. 88-93.

nárokům pobývání, projasnění možné existence a její uskutečňování skrze skok víry z imanence do transcendence.

Vina jakožto mezní situace má podle výkladu ve *Filosofii* tři základní podoby:

3.1.1 Vina boje o pobývání⁵⁰

První podoba nevyhnutelné viny padá na člověka už tím, že se jakožto pobývání aktivně chápe svého života. „Tím, že svým pobýváním *připouštím*, aby se *mé životní podmínky* utvářely v boji s druhými a za působení příkoří druhým, nesu vinu za to, že žiji díky vykořisťování (...).“⁵¹ Toto nutné vykořisťování spočívá v tom, že vzhledem k omezeným materiálním podmínkám jakožto pobývajíc už vždy zabírám místo druhému pobývání. Jaspers tu ve svém výkladu navazuje na předchozí zevrubné pojednání o mezní situaci *boje*.⁵² Právě *boj o pobývání* je jednou z podob této mezní situace, která je podle Jasperse vždy nevyhnutelně v pozadí každého sebevíce civilizovaného a mírumilovného spolubytí. Racionální organizace dělby práce a společenských rolí podle Jasperse tento boj nikdy nemůže zcela odstranit, svým delegováním boje na společenství a státy, které ho vedou za mě, se z něj stává *nevědomý boj*,⁵³ skrytý za odosobněné společenské struktury a stabilizovaný v mocenských poměrech. To ale nic neubírá jeho násilné povaze,⁵⁴ vždy má své vítěze a poražené, úspěšné a ty, kterým byla v rámci úspěchu jiných způsobena újma. „Kruté a v rozhodujících bodech násilné vykořisťování je podmínkou, o níž jednotlivec nemusí mít výslovné vědění, protože druzí pro něho zařídí to, co on pouze spotřebovává, co mu právem odkudsi plyne, aniž by za to ze své strany platil nějakým materiálním výkonem.“⁵⁵

Tváří v tvář vině boje o pobývání se mohu snažit vyvléci se ze svého dílu zodpovědnosti skrze deklaraci nesouhlasu a házení viny na druhé, na stát nebo na politický systém. Ve skutečnosti ale tento boj existuje v rámci každého státu a systému. Nemohu se od viny za něj zpětně distancovat, protože jsem do ní vždy již vržen – mé pobývání je bojem umožněno. Války o zdroje zajišťují i materiální

---

50 Názvy jednotlivých podob mezní situace viny jsou mnou vytvořené pro účely této práce.

Jaspers sám je nepojmenovává ani nečísluje.

51 Mezní situace, s. 88.

52 Mezní situace, s. 65-88.

53 Mezní situace, s. 66.

54 Mezní situace, s. 69.

55 Mezní situace, s. 70.

podmínky mého žití, levná dřina ve sweatshopech a továrnách třetího světa zajišťuje i můj komfort, můj relativní úspěch a blahobyt je vždy podmíněn relativním neúspěchem a bídou (nejčastěji anonymních) druhých.

Jakákoli představa možného společenského uspořádání, které by boj jednou a pro vždy eliminovalo a umožnilo naprosto mírumilovné spolubytí, je podle Jasperse utopií. Jestliže klidně žiji a věřím v život bez boje, je to umožněno pouze panující faktickou pro mě příznivou bojovou situací.⁵⁶ Ideologie snažící se o ráj na zemi jsou ve skutečnosti pokusem o útěk z mezní situace – neberou v potaz násilí jako nutný prvek jakéhokoli (vymahatelného) právního a společenského řádu (a proto jsou ochotny omluvit jakoukoli míru násilí a vraždění, pokud je konáno ve jménu ukončení násilí vůbec. Násilí je tak chápáno jako poslední nutný řez oddělující násilnou minulost od utopické mírové budoucnosti). Chtějí docílit nemožné – místo jednání ve světě v rámci konkrétních situací chtějí měnit svět v celku,⁵⁷ místo proměny člověka v mezní situaci chtějí měnit svět tak, aby vůbec nenastala. Míjejí se tak s mezní situací, která vyjevuje právě rozporuplnost světa a nemožnost stabilního pobývání v něm na svém vlastním základě.

3.1.2 Vina zapletenosti v pobývání

Druhá podoba mezní situace viny souvisí s charakterem pobývání jakožto bytí v situacích, ve kterých musí jednat bez možnosti absolutně je prohlédnout a jednoznačně vyjasnit všechny jejich prvky a okolnosti. Každé jednání má své předem nevykalkulovatelné důsledky, nad nimiž nemám kontrolu. Při vši upřímné snaze o uvážené morální jednání se neustále zaplétám do mnohoznačnosti a komplikovanosti vnějších okolností, ale i svých vlastních motivů a pohnutek. Nikdy se nerozhoduji v abstraktním světě modelových situací na základě předem prověřeného návodu, nemám k dispozici žádný hotový etický systém, který by stačilo na situaci aplikovat. Požadavek situace je vždy třeba rozpoznat z ní samé a obecné normy při tom mohou sloužit pouze jako vodítko. Absolutně morální jednání je tak naprostou abstrakcí.⁵⁸ V konkrétní dějinné situaci, ve které je třeba jednat pod tlakem doléhající skutečnosti a neustále se měnících okolností, tudíž

---

56 Mezní situace, s. 72.

57 Mezní situace, s. 80.

58 Mezní situace, s. 88.

vždy podstupuji riziko, že zvolím špatně. Abych mohl odpovídat na výzvy, které ke mně mluví ze světa, musím se světem „ušpinit“.

Snaha o morální čistotu je tak paradoxně možná pouze pokud jsem neustále připraven nořit se do nečistoty pobývání a odvážít se volby. „Nejenže musím odhazovat strusku, ale dokud žiji, musím též hledět na to, jak se tvoří nová.“⁵⁹ Nevyhnutelnost morálních selhání je důsledkem toho, že jsem vždy odkázán na své konkrétní svědomí. Toto svědomí ale není žádným daimoniem, na mně samém nezávislým božským hlasem, který by mě bezpečně odvracel od toho, co nemám činit. Naopak – mé svědomí je výsledkem mého vlastního dějinného sebe-utváření, a tudíž za něj nesu plnou zodpovědnost. Svědomí mě může klamat, může být skrze vnější indoktrinaci nebo vlastní sebe-přesvědčení zformováno způsobem, který mi znemožní jasně vidět v situaci požadavek, který ke mně promlouvá.⁶⁰ Iluze falešného svědomí mě ale nevyvíňuje z morálního selhání tváří v tvář požadavku situace. Nemohu se řídit ničím jiným, než vlastním svědomím, zároveň se na něj ale nemohu jednoduše spolehnout, neproblematizovat ho a brát jeho verdikt za poslední kritérium správnosti.

Mohlo by se zdát, že vina zapletenosti v pobývání není mezní situací, protože se v ní jedná o konkrétní morální prohřešky, za které na mne padá vina právě proto, že bylo možné se jim vyhnout. Ve skutečnosti v ní ale jde o nutnost morálního selhávání, která je dána popsaným charakterem sebe-utváření vlastního svědomí, jež se při sebereflexi v posledku nemůže chytit žádného jiného objektivního kritéria, než zase sebe sama.

3.1.3 Existenciální vina

Poslední podoba mezní situace viny je vina na rovině existence. Sebou samým se jakožto existence stávám skrze volbu. Každá konkrétní volba ovšem nutně znamená chopení se jedné možnosti mého existování na úkor jiné. Ačkoli může jít o volbu, která je z morálního hlediska zcela irelevantní a nespočívá za ni na mně

---

59 Mezní situace, s. 89.

60 Vyostřený příklad této iluze falešného svědomí poskytuje Jaspersovi v *Otázce viny* generace zdrcených mladých lidí, kteří prožili celý svůj dosavadní život pod systematickou ideologickou masáží hitlerovské propagandy a bez možnosti obrany upřímně věřili v nacistické ideály a oprávněnost páchaného násilí. Nejhlubší zkušenost otřesení zde nespočívá v tom, že se těmto lidem lhalo, ale v tom, že je klamalo jejich vlastní svědomí. *Otázka viny*, s. 68.

žádná vina, ať už se rozhodnu jakkoli, možná existence vidí nárok na své uskutečnění, který nemůže naplnit, aniž by se zpronevěřila jinému existenciálnímu nároku. Vzhledem k tomu, že v existenciální vině nejde primárně o morální nárok, o to více zde platí, že nemám k dispozici žádný předem připravený kalkul, který by stačilo aplikovat na konkrétní volbu mezi alternativami. Existenciální výzvy, které ke mně ze světa promlouvají a volají po svém uskutečnění, nepromlouvají lineárně jedna po druhé, nelze se jich chopit všech a nejsou spolu ani obsahově slučitelné. Volba jedné možnosti je tak vždy zradou na nějaké jiné, což zpravidla a nejpodstatněji zahrnuje i volbu konkrétního druhého a zradu na jiném druhém – vyslyšení výzvy konkrétního člověka je nevyhnutelně oslyšením jiného člověka.⁶¹ Tato vina tvoří pozadí mého stávání se sebou, je nutně obsažena v samém jádru volby konkrétních možností, a proto je nevyhnutelná. Chci-li se stávat sebou, nemohu pouze nezávazně spočívat v nekonečném poli možností, ale musím se některých konkrétních možností chopit, a tím nutně jiné odvrhnout.

„Tato vina nejradikálnějším způsobem rozbíjí každé sebeospravedlnění existence, která se skutečně stává sebou.“⁶² Předchozí dvě podoby viny, jakkoli jsou stejně nevyhnutelné, nabízejí v upřímném vystavení se mezní situaci alespoň ideál, vodítka, nebo směr pohybu k (nikdy plně neuskutečnitelné) nápravě, nikdy nekončící snaze o očistu. Vina za boj o pobývání poskytuje ideál stále spravedlivějšího a ohleduplnějšího zajišťování vlastního pobývání. Vina zapletenosti v pobývání si vyjasňuje své možnosti snahou o co nejpřesvědčivější prosvětlení své situace skrze obecné normy a vodítka a skrze techniky vnitřního jednání určené ke kultivaci vlastního já a svědomí.⁶³ Existenciální vina neposkytuje žádnou ani přibližnou oporu. Volba sebe sama v zavrnutí jiné možnosti sebe sama není ospravedlnitelná v žádném obecně, není rozvažováním pochopitelná ani vysvětlitelná, „hrozí mé duši v mlčenlivém pozadí.“⁶⁴

Domnívám se, že podobně jako bylo nutné pro správné uchopení viny boje o pobývání nejprve vyložit některé aspekty mezní situace boje, je pro správné pochopení existenciální viny potřebné pochopit jeden ze základních aspektů

61 Mezní situace, s. 89.

62 Mezní situace, s. 90.

63 Jakkoli nelze morální jednání redukovat pouze na obecné normy a techniky subjektivace, které vzhledem k němu mají vždy jen prostředečný a přibližný význam. Viz kapitola o vnitřním jednání – Philosophy II, s. 281 – 282.

64 Mezní situace, s. 90.

mezní situace smrti.⁶⁵ Smrt (přesněji má vlastní smrt)⁶⁶ jakožto mezní situace par excellence je v první řadě naprostou negací všech nároků pobývání (jako uspokojení žádostí, rozšíření, přetrvání), protože znamená konec samotného bytí tu. Pobývání proto od smrti utíká, objektivizuje ji nebo ji zastírá. Nechat smrt působit jakožto mezní situaci znamená naopak ujistit se skrze ni o existenci, jejíž uskutečňování naplňuje pobývání novým smyslem jakožto dějinné, časové a konečné vyjevování nečasového transcendentního bytí o sobě.⁶⁷ Skok uskutečňující existenci v pobývání je ovšem možný pouze proto, že možná existence může tváří v tvář smrti rozeznat své vlastní existenciální možnosti bytí sebou a odlišit je od možností pouhého pobývání. Nechat smrt působit jako mezní situaci znamená pochopit ji v její radikální negativitě jako nárok a otázku oddělující zrna od plev: „to, co zůstává *tváří v tvář smrti podstatné*, je činěno v existování; to, co se ukazuje jako *chabé*, je pouhým pobýváním.“⁶⁸

Když je člověk jakožto možná existence v mezní situaci smrti takto uschopněn k rozeznání svých vlastních existenciálních možností, může mezi nimi v mezní situaci existenciální viny volit a zároveň na sebe ve své volbě brát „nezrušitelnou pravou vinu v tom, že zamít[í] možnosti existování.“⁶⁹ Do struktury stávání se sebou na rovině existence se tak dostává neredukovatelná bytostná pluralita jejích možností jakožto možných způsobů vyjevování její transcendence.

Mám za to, že toto Jaspersovo docenění plurality a „nedourčitelnosti“ konkrétní podoby existence v jejím jevu vyvrací možnou zjednodušující interpretaci, která by pohyb od transcendentní nečasové existence k jejímu uskutečnění v médiu imanentního časového pobývání chtěla chápat jako jakési pouhé „překlápění“ někde jinde a „za“ jevem jsoucí „věci o sobě“ do jejího jevu. Transcendence ale právě není věc, její nárok, ke kterému se existence obrací ve skoku víry, není předmětně přítomný v podobě pokynů ze světa za světem. Možnost, kterou existence ve víře obrácené k transcendenci uchopuje, není transcendencí předmětně určena; je na existenci, aby ji v situaci rozpoznala a uskutečnila. Věčnost a časnost, transcendence a imanence, bytí samo „o sobě“ a

---

65 Mezní situace, s. 41-59.

66 Mezní situace, s. 45.

67 Mezní situace, s. 41-42.

68 Mezní situace, s. 47.

69 Mezní situace, s. 93.

bytí jevu „pro nás“ jsou na sebe navzájem neredukovatelné aspekty v rámci jednoho objímajícího. Vztah možné existence v pobývání k transcendenci není vztah odděleně jsoucího časového bytí k odděleně jsoucí věčnosti. Věčnost se uskutečňuje jako dějinné jednání vytvářené svobodným bezpodmínečným rozhodnutím.⁷⁰

„The paradox of the existential sense of historicity – that fleeting time includes eternal being – does not mean that there is an eternity somewhere else, aside from its temporal appearance. It does mean that being is not simply in existence, but appears in existence as the outcome of decision, in such a way as to make the outcome eternal.“⁷¹

3.1.4 Vyhýbání se nutné vině, přijetí mezní situace viny

Jako v každé mezní situaci je i v situaci nutné viny pobývání primárně vedeno snahou vyvinout strategie, jak se jí vyhnout. Pokud selžou snahy o zastření a zpředmětnění této situace a pobývání čelí nutnosti nést vinu za své konání, může se pokusit vyhnout se vině skrze absolutní pasivitu. Je-li vina určena mým spoluutvářením, posledním zoufalým pokusem o vyvinění se může stát radikální *nejednání*. „Pak bych nikoho o nic nepřipravil, sám bych zůstal čistým, setrváním v univerzální možnosti bych žádnou možnost nezamítal.“⁷² Tato strategie ovšem selhává na tom, že do situace jednáním nevstupuji z vnějšku, ale už se vždycky v nějaké situaci nacházím a doléhají na mě z ní nároky na její uchopení a proměnu. Nejednání se tak ukazuje jako jednání svého druhu, nekonání (včetně extrémní formy zřeknutí se pobývání skrze sebevraždu) má v situaci své důsledky, za které na mě dopadá vina.

Přijmout na sebe nutné nezamýšlené následky vlastního jednání v mezní situaci znamená přijímat *zodpovědnost* – „připravenost vzít na sebe vinu.“⁷³ V kontrastu s tímto existenciálním pojetím zodpovědnosti je možné pokoušet se vyhnout mezní situaci viny zúžením rozsahu zodpovědnosti pouze na vědomě zamýšlené. Nutná

---

70 Abych předešel zmatení, je nutné k následující citaci poznamenat, že výraz „existence“ v anglickém textu je překladem německého „Dasein“, tedy v českém překladu „pobývání“. Výraz „Existenz“, česky „existence“ je v anglickém překladu ponechán v německém originále, ale výraz „existential“ odpovídá českému „existenciální“.

71 Philosophy II, s. 113.

72 Mezní situace, s. 90.

73 Mezní situace, s. 91.

vina je pak právě kvůli své nutnosti chápána jako irelevantní – je-li tu něco takového, jako nutná vina vyvěrající z charakteru pobývání, pak to rozhodně není moje vina, protože já jsem si pobývání jako takové svobodně nezvolil. Tato strategie se vyznačuje pozoruhodnou dvojznačností – distancuji se od pobývání, jako by to bylo něco mimo mě, co se mě netýká a za co nemám žádnou zodpovědnost a následně se do pobývání vracím, abych s nově nabytou bezstarostností žil pod nároky pobývání, jako by žádné viny nebylo.

Většinou ale zastírání mezní situace probíhá v zjednodušeném neproblematickém a zdánlivě samozřejmém žití, které možnost nutné viny vůbec nebere v potaz – nevidím boj o pobývání, protože chápu veškeré jednání jako organizovaně reciproční a spoléhám se na to, že možnou nespravedlnost řeší fungující právní řád; nevidím problematičnost vlastního jednání v zapletenosti ve světě, protože záleží přece na motivu – když jsem to „myslel dobře“, vše ostatní už je jen nahodilý omyl; existenciální vinu nepostřehuji, protože v obecně předmětného zdůvodňování vůbec nenastává.

Poslední strategií je popření původnosti viny a převedení každého možného projasnění její nutnosti na příklad konkrétního provinění. Pak se chápu jako nevinný, nebo vinu chápu pouze jako jednotlivý omezený stav za jednotlivý přečin, který se dá ve světě snadno vyřešit – mohu se kát, odprosit, napravit.⁷⁴

Pochopení mezní situace viny oproti těmto strategiím pobývání znamená přijetí možnosti stát se sebou samým, ale pouze jako provinilý. „Nejde už o to být nevinný, nýbrž o to vyvarovat se viny, jíž se lze skutečně vyvarovat, abychom došli k vlastní, hluboké, nevyhnutelné vině – ale i zde aniž bychom našli klid. Zodpovědnost se stupňuje ve svůj existenciální patos vzít na sebe nevyhnutelnou vinu, jíž se jinak štítíme, abychom byli bezmyšlenkovitě zapleteni do bídné viny.“⁷⁵

Vzít na sebe nevyhnutelnou vinu tedy znamená uchopit mezní situaci jako původ vší viny a uschopnit se tak pro možnost vyvarovat se té viny, která nutná není. Uznání nutné viny mění přístup k jednání, které vinu zakládá. Původní vina probouzí pobývání z neproblematického sebeospravedlňování, probouzí v něm

---

74 Mezní situace, s. 92.

75 Mezní situace, s. 92.

možnou existenci, která se v reakci na provinilost chápe možností, jež jsou ze samotného pobývání neodvoditelné.⁷⁶ Původní provinilost je tak zdrojem všeho etického i existenciálního myšlení a jednání.

3.2 Otázka viny

Otázka viny je kniha, která vznikla v reakci na naprosto konkrétní historickou situaci a její požadavek. Německá společnost se bezprostředně po porážce hitlerovského Německa pochopitelně setkávala na všech svých úrovních a ze všech myslitelných stran s různými podobami plošného obviňování v rámci hledání zodpovědnosti za nejhrůznější válku v lidských dějinách a všechny zločiny, které během ní byly spáchány.⁷⁷ Cílem *Otázky viny* je filosofická reflexe této německé viny, která by umožnila na základě jasných kritérií rozlišit různé její podoby při zachování jejich provázanosti a založenosti v jednom původním zdroji. Jaspers se touto reflexí snaží poskytnout myšlenkově, materiálně i politicky zdrcenému národu (a hlavně každému individuálnímu člověku, který jej spoluutváří) možnost zjednat si jasno o sobě samém a zároveň mu tak umožnit jeho další smysluplnou existenci. Důležitým rysem této reflexe je, že je podstupována zevnitř – z pozice Němce ujasňujícího si svou vlastní situaci a situaci společnosti, za kterou se cítí být spoluodpovědný. Rozlišení, se kterým Jaspers přichází a následný způsob jeho aplikace na otázku německé viny ovšem daleko přesahují tento konkrétní historický úkol, protože ukazují v průhledné jasnosti obecnější formu toho, co požaduje jakékoliv skutečné „vyrovnání se s minulostí“, ať už na úrovni kolektivu nebo jednotlivého života.⁷⁸

V příští kapitole představím Jaspersovo členění viny na její jednotlivé typy a následně se budu blíže věnovat některým z nich v kontextu výše provedeného výkladu o mezní situaci viny.

---

76 Mezní situace, s. 93.

77 Symbolem tohoto plošného obviňování všech Němců za hrůzy nacismu je Jaspersovi plakát z léta 1945 uvádějící děsivé fotky z koncentračních táborů nápisem „Diese Schandtaten: Eure Schuld!“ („Tyto zločiny: vaše vina!“). Jaspers, Karl, *Otázka viny*, Praha: Academia, 2006, s. 47-50. Plakát lze najít online na adrese [\[http://www.iwm.org.uk/collections/item/object/29110\]](http://www.iwm.org.uk/collections/item/object/29110)

78 V českém kontextu je *Otázka viny* zmiňována mimo jiné v diskuzi o poválečném odsunu českých Němců. Viz např. Němec, Václav, *Apoštol svobody a dotěrná monstra*, Praha: Herrmann a synové, 2007, s. 64-78

3.2.1 Vina a její členění

Vzhledem k zjevné zmatenosti a nespravedlnosti plošného obvinění všech Němců stejným způsobem za všechna zla spojená s nacismem a válkou je podle Jaspere nutné strukturovat fenomén viny podle jasných kritérií, s jejichž pomocí bude možné posoudit oprávněnost a charakter každého konkrétního obvinění. Zároveň ale Jaspersovi v tomto rozlišení typů viny jde nakonec o „(...) prvopočátek toho, co nazýváme vinou, v tom, co vše obsahuje a přesahuje.“⁷⁹ Tohoto prvopočátku viny se ovšem podle Jaspere nelze dobrat jinak než právě skrze rozlišování různých typů viny při zachování jejich vzájemné provázanosti. Už toto uvedení tématu viny nápadně připomíná Jaspersovu základní filosofickou figuru – analýzu jednoho původního, předmětně nedostupného objímajícího skrze jeho rozčlenění do jeho jednotlivých okrsků. V dalším výkladu členění viny na různé její typy a v jejich interpretačním propojení s různými podobami viny jakožto mezní situace se pokusím mít na paměti tuto ošidnou, ale pro interpretaci Jaspere evidentně podstatnou otázku: Jak vina souvisí s bytím, jakou roli hraje při jeho vyjevování skrze uskutečňování možné existence?

Kritéria, podle kterých Jaspers rozlišuje jednotlivé typy viny, lze shrnout do následujících čtyř bodů: 1.) na koho se vina vztahuje, 2.) jaký akt tuto vinu zakládá, 3.) jaká instance vinu posuzuje a 4.) jaké důsledky s sebou vina nese.⁸⁰ Na základě těchto kritérií Jaspers rozlišuje vinu kriminální, politickou, morální a metafyzickou.⁸¹

Kriminální vina se vztahuje na jednotlivce, který překročil konkrétní pozitivně daný zákon, posuzuje ji soud a důsledkem je trest.

Politická vina se vztahuje na všechny občany státu, který zajišťuje podmínky pro jejich život a jehož politická reprezentace je zastupuje, a tím pádem za ni nesou svůj díl zodpovědnosti. Zodpovědnost je tedy nesena za politické jednání vládnoucích politiků. Posuzující instancí této viny jsou vítězové (ať už politického, nebo vojenského boje) a důsledkem viny je nutnost nést faktické důsledky vyplývající z jejich jednání a vládnutí.

79 Otázka viny, s. 21.

80 Borovanská, Johana, *Vina a odpuštění*, Praha: nepublikovaná diplomová práce na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK, 2014, s. 10. Text je dostupný online na: [<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/148607>]

81 Otázka viny, s. 25-27.

Morální vina se týká jednotlivce, který posuzuje své vlastní svobodně vykonané činy vzhledem ke svému vlastnímu svědomí. V roli posuzující instance může v případě morální viny stát i druhý člověk, pokud se komunikace s ním odehrává na existenciální rovině „láskyplného boje“⁸² – pokud se druhý se mnou staví upřímně a otevřeně do mé vlastní situace a jde mu o její projasnění vzhledem k mé vlastní možnosti stát se sebou samým, nikoliv o mé násilné zavržení, ponížení nebo podřízení. Důsledkem morální viny je pak vstup do procesu pokání a obrody, který má i vnější podobu proměny jednání a snahy o nápravu.

Metafyzická vina se týká jednotlivce, který se setkal s nárokem na absolutní solidaritu s člověkem jakožto člověkem v situaci násilí na druhém a přitom tomuto nároku, který přesahuje jakýkoli nárok morální, nebyl schopen dostát. Posuzující instancí této viny je Bůh⁸³ a plyne z ní „proměna vědomí vlastního já před Bohem,“⁸⁴ která má za důsledek vstup do nikdy nekončícího procesu stávání se sebou samým s vědomím nejhlubší bytostné provinilosti.

V následujících podkapitolách se budu dále věnovat politické, morální a metafyzické úrovni viny. Kriminální vinu dále pomímám, protože v obecné úrovni je nejméně problematická a konkrétní otázky, kterým se Jaspers v souvislosti s ní věnuje (například nanejvýš zajímavá diskuze možných námitek proti Norimberským procesům a jejich obhajoba),⁸⁵ překračují rozsah a zaměření této práce.

3.2.2 Politická vina

Politická vina je jediným typem viny, u kterého Jaspers připouští její kolektivní rozsah. Je ovšem nutné velice opatrně rozlišovat, co tento typ kolektivní viny znamená pro jednotlivce spoluutvářejícího kolektiv. Zodpovědnost občanů moderního státu za činy jeho vládců konané ve jméno tohoto státu vyplývá podle Jasperse z faktické historické situace moderní Evropy: „Od té doby, co evropské

---

82 Otázka viny, s. 36.

83 Pojem „Bůh“ užívá Jaspers synonymně s pojmem „transcendence“, častěji se objevuje v kratších poválečných textech určených pro širší veřejnost, ale můžeme jej objevit i v dřívějších textech. Tato záměna ovšem rozhodně neznamená ztotožnění jaspersovsky myšlené transcendence s Bohem v náboženském slova smyslu – s osobním Bohem, kterého je možné poznat skrze zjevení a tradici ukotvující věčné pravdy v dogmatech a vyznáních víry. Filosofická víra, s. 48-69.

84 Otázka viny, s. 31.

85 Otázka viny, s. 51-63.

národy začaly stavět své monarchy před soud a stínat jim hlavy, je úkolem národů kontrolovat své vůdce.⁸⁶ V moderní státě podle Jasperse neexistuje žádná možnost naprosto apolitického způsobu života, který by se vymykal jakémukoli vlivu na politickou sféru, a nenesl by za ni proto zodpovědnost.⁸⁷ Situace občana v moderním státě, který by chtěl svou deklarovanou apolitičností uniknout z politické zodpovědnosti, připomíná jednu z výše naznačených strategií pobývání tváří v tvář mezní situaci viny – pokus vyhnout se zodpovědnosti skrze naprosté nejednání. Politická sféra se ovšem v demokratickém státě týká každého. Neúčast na volbách a apatie vůči politickému dění jsou postoje, které mají ve svém praktickém důsledku politický rozměr – ovlivňují, kdo bude zemi vládnout a jaká v ní bude společenská atmosféra, stejně jako aktivní účast na politickém dění.

Pocitovaný nárok na aktivní převzetí této politické zodpovědnosti za společenství, ve kterém žijí, odhaluje původní provázanost morální a politické viny – původní kořen politické zodpovědnosti v „(...) nejasné[m] ponětí o významu moci v lidském soužití.“⁸⁸ To, že v našich vzájemných vztazích vždy hrají roli i mocenské poměry, Jaspers na stejném místě označuje za nevyhnutelnou vinu člověčenství. Vinou je tato nutná role moci v lidském soužití proto, že mocenské poměry jsou podle Jasperse vždy určitým zakrytím a stabilizováním situace, která původně vzešla z boje. Ten má vždy násilný charakter, své vítěze a poražené. Tento původní zdroj politické viny lze proto dle mého názoru ztotožnit s prvním typem mezní situace viny, který jsem výše nazval „vinou boje o pobývání“. Základní politickou a zároveň morální vinou je podle Jasperse „zanedbat spolupráci na strukturování mocenských poměrů, na boji o moc ve smyslu služby právu (...).“⁸⁹ Zpětně se tu tedy konkretizuje obrat, který nastává po převzetí mezní situace „viny boje o pobývání“ možnou existencí – boj neustává, ale mění se z boje o rozšíření moci vlastního pobývání na boj prosazující právo, v jehož nastolení shledává nadále moc svůj jediný legitimní cíl.

Morální původ politické viny v této nevyhnutelné mezní situaci boje o pobývání ovšem nelze v žádném případě ztotožnit s politickou vinou ve smyslu kolektivní viny všech občanů státu za politické činy jeho představitelů. Mezní

---

86 Otázka viny, s. 57.

87 Otázka viny, s. 66.

88 Otázka viny, s. 28.

89 Otázka viny, s. 28.

situace viny se vždy týká konkrétního člověka, který ji může převzít, nebo před ní může zavírat oči. Politická vina, která s sebou nese praktický fakt nutnosti nést následky politických rozhodnutí konaných představiteli státu, se naopak týká všech občanů jakožto občanů⁹⁰ a nenese s sebou morální vinu za tato rozhodnutí. Politické činy a rozhodnutí představitele státu jsou zároveň jeho osobním jednáním a je to on, který za ně nese případnou morální nebo kriminální vinu jako jednotlivec. Využívat kolektivní povahy politické viny k zdánlivé morální legitimizaci aktu odplaty na kolektivu jako celku je tak naprostým nepochopením a překroucením Jaspersova pojetí politické viny.⁹¹

Přes toto ostré rozdělení politické a morální viny je tu ale přece jen podstatná rovina, která dovoluje mluvit o něčem takovém, jako je kolektivní morální vina. Lze o ní ovšem uvažovat pouze z perspektivy jednotlivce, který se v rámci sounáležitosti s kolektivem, ve kterém žije a ze kterého vyrůstá, rozhodne přebírat za jeho politické činy i morální zodpovědnost. Tato sounáležitost podle Jasperse roste z původní sounáležitosti všech lidí před Bohem, lidí sdílejících „společnou vinu lidství“.⁹² Jednotlivý lidský život se ale vždy odehrává v konkrétním omezeném dějinně utvořeném kolektivu, který ho (kulturně, materiálně, duchovně...) podmiňuje a který mu zároveň předestírá konkrétní životní možnosti. Tato dějinná podmíněnost společenstvím, ze kterého vyrůstám, je zároveň dějinnou podmíněností mého konkrétního svědomí, které se utváří ve společnosti skrze komunikaci s druhými, skrze výchovu ve společném duchu a sdílené atmosféře.

V kapitole o druhé podobě mezní situace viny („viny zapletenosti v pobývání“) jsem tuto vinu interpretoval jako vinu vyplývající z nutnosti řídit se v konkrétní situaci volby pouze svým vlastním svědomím. Na toto svědomí je zároveň nemožné se nekriticky spolehnout, protože není dáno z nebes, ani není zajištěno v objektivním poznání, ale je podmíněno konkrétním dějinným sebeutvářením. Dějinnost mého sebeutváření se v kontextu možnosti převzít morální vinu i za politický kolektiv mého společenství ukazuje být součástí širší dějinnosti tohoto

---

90 „Týká se i těch státních příslušníků, kteří se bránili režimu a příslušným činům.“ Otázka viny, s. 37.

91 Němec, Václav, Apoštol svobody a dotěrná monstra, Praha: Herrmann a synové, 2007, s. 66.

92 Otázka viny, s. 82. Tuto společnou vinu lidství je dle mého názoru možné interpretovat jako mezní situaci viny zahrnující všechny tři její podoby, nebo jako metafyzickou vinu.

společenství.⁹³ Sdílený duch, atmosféra, způsob života a cítění v rámci společenství utvářejí jednotlivce – nikoliv tak, že by byl společností dokonale tvarován, ale tak, že mu poskytuje podmínky možnosti vlastního sebeutváření v jejím rámci, skrze jejich převzetí, proměnu, kritiku nebo uchování v tradici.⁹⁴ Toto aktivní chopení se společenských podmínek mého vlastního já je ovšem možné pouze v osobním převzetí těchto podmínek za vlastní a to včetně vin, které jsou s nimi spojeny a které vyzývají k proměně a nápravě.⁹⁵

Vzít na sebe kolektivní morální vinu společenství zároveň rozhodně neznamena uvíznout v nějakém seabemrskáčském fatalismu, který si představuje jakousi dějinnou nevyhnutelnost směřování ducha národa, jež musíme i v katastrofické situaci vzít na vlastní bedra a nést dál v tragickém přijetí čehokoliv, co z něj plynoucí osudová nutnost přinese.⁹⁶ Žádný národní duch neexistuje jako jednolitý celek, který by bylo nutné buď převzít, nebo odvrhnout se vším, co k němu patří. V každém dějinném společenství lze vždy najít mnoho různých tendencí, světlých i temných stránek a tradic, které je možné kritizovat, proměňovat, posilovat nebo se je snažit vymýtit. Vzhledem k otevřenému charakteru lidské existence je i jakékoli lidské společenství vždy otevřeným procesem, nikdy pouze vyskytujícím se faktem. „Proto je požadavek přetvořit se, obrodit se, vypudit všechno zhoubné úkolem národa v podobě úkolu pro každého jednotlivce. Protože nemohu jinak než cítit v hloubi duše kolektivně, není mi – a není nikomu – němětví něčím, co prostě je, nýbrž úkolem.“⁹⁷

3.2.3 Morální vina

Morální vinu Jaspers charakterizuje jako vinu vlastního já před vlastním svědomím, ke které má druhý přístup pouze v existenciální komunikaci, v níž se

93 V zájmu stručnosti a jasnosti této práce jsem nevěnoval v její první části zvláštní pozornost Jaspersově pojetí dějinnosti. Pokud by tato práce byla zaměřena primárně na politickou vinu, byl by ovšem tento výklad nevyhnutelný. Dějinnost je podle Jasperse jediný způsob, jakým je existenci přístupná skutečnost absolutna – bytí v celku. Skutečná dějinnost se oproti pouhému ubíhání času vyznačuje tím, že v ní existence skrze své uskutečňování v konkrétním dějinném jednání syntetizuje věčnost s časovostí – vnáší do imanentní časovosti nepodmíněné jednání. Okamžik vyjevení věčnosti v časovosti tak u Jasperse rozhodně není okamžikem zření (řádu bytí, transcendence), ale okamžikem jednání pod nárokem, který je z imanence neodvoditelný. *Philosophy II*, s. 104-129.

94 *Otázka viny*, s. 86.

95 *Philosophy II*, s. 110.

96 *Otázka viny*, s. 121-127.

97 *Otázka viny*, s. 88.

se mnou staví do mé vlastní pozice a snaží se ve mně mé vlastní svědomí probudit a prosvětlit. Základním možným problémem této pozice je její „subjektivismus“. Podle Jasperse je nemožné ustanovit nějaký definitivní objektivní systém morálních pravidel a zároveň podle něj nemůže existovat žádné jisté vědění o vnitřním jednání, motivacích a duševním životě druhého člověka bez ohledu na jeho vlastní interpretaci sebe samého.⁹⁸ Nehrozí pak, že nám Jaspersovo pojetí morální viny znemožní jakoukoliv diskuzi o morální hodnotě nějakého jednání, protože se každý bude moci odvolat na své vlastní svědomí jako na jediného relevantního soudce dobra a zla?

V první řadě je nutné zdůraznit, že, jak je doufám z předešlé diskuze o Jaspersově pojetí svědomí patrné, Jaspers nepovažuje svědomí za nějaký zdroj čistého morálního citu, který proudí z hlubin lidské přirozenosti a který stačí odhalit a následně se na něj v bezprostřednosti spoléhat.⁹⁹ Svědomí, které má nakonec v otázce morální viny poslední slovo, je utvořeno a neustále přetvářeno společně s celým bytím sebou právě ve vzájemné komunikaci s druhými. Neodůvodněné přerušování komunikace s odvoláním se na verdikt vlastního svědomí tak jde přímo proti původu a smyslu tohoto svědomí.

Jaspers nicméně konzistentně se svou pozicí tvrdí, že pokud druhý není schopen sebereflexe, vyhýbá se skutečné existenciální komunikaci láskyplného boje a komunikuje pouze pomocí sofistického sebe-ospravedlňování bez otevřeného vydání se všanc argumentům druhého, pak skutečně není možné připisovat mu morální vinu z vnějšku. „Hitler a jeho komplicové, tato malá menšina národa, čítající desetitisíce osob, stojí mimo morální vinu, pokud ji sami vůbec nepocítí. Zdá se, že jsou neschopni lítosti a proměny. Jsou, jací jsou. Vůči takovým lidem zbývá jen násilí, protože oni sami žijí jen násilím.“¹⁰⁰

Morální vina je tak relevantní pouze pro ty, kteří jsou schopni sebereflexe a kritického zkoumání svých vlastních jednání a motivací. Jaspers v kapitole o morální vině v poválečné německé situaci rozvádí typologii morálních provinění,

---

98 Miron, Ronny, *Between Freedom and Necessity: The Conception of Guilt in Jaspers' Thought*, In: *The Desire for Metaphysics: Selected Papers on Karl Jaspers*, Champaign: Common Ground Publishing, 2014, s. 162.

99 „Na cit jako takový není spolehnutí. Odvolávat se na city je naivitou, která se vyhýbá objektivitě toho, co lze vědět a myslet.“ *Otázka viny*, s. 21.

100 *Otázka viny*, s. 67.

kteřá by v tomto kritickém zkoumání mohla pomoci prosvětlit některé rozšířené způsoby „provinilého bloudění“. ¹⁰¹ Patří mezi ně „život v masce“ a „souputnictví“ – vina plynoucí z účasti na vnějších projevech loajality vůči režimu za účelem osobních výhod nebo vyhnout se nebezpečí; „falešné svědomí“, které jsem zmiňoval v kapitole o „vině zapletenosti v pobývání“ a které zahrnuje falešné ztotožnění povinnosti k vlasti s povinností k Hitlerovi; „polovičatost“ falešné objektivit, která je schopná schvalovat dílčí úspěchy a nebrat přitom ohled na hrůznost principů, které je umožňují; „sebeklam“ spočívající v neschopnosti realistické reflexe situace a v představě, že bude možné všechno nakonec nějak uhrát k dobrému konci, který ospravedlní probíhající zla; ¹⁰² vina pasivity, která si nehledá možnosti, jak být užitečný a pomoci někomu i přes možné ohrožení. ¹⁰³

Morální viny tohoto typu jsou vždy důsledkem nějakého konkrétního provinění, kterému se člověk mohl vyhnout, a nedají se proto ztotožňovat s žádnou z podob nevyhnutelné mezní situace viny. Přesto lze dle mého názoru mluvit o prvních dvou podobách mezní situace viny („viny boje o pobývání“ a „viny zapletenosti v pobývání“) jako o zdrojích každé konkrétní morální viny. „Vina boje o pobývání“ je, jak už jsem tvrdil v předchozí kapitole, podmínkou možnosti základního morálního provinění, které je zároveň morálním kořenem politické viny – zanedbání povinnosti aktivního účastnění se na veřejném a politickém životě ve smyslu starosti o prosazení moci práva. „Vina zapletenosti v pobývání“ je původcem veškeré morální provinilosti v jiném smyslu slova – ukazuje nevyhnutelnost morálních selhání vzhledem ke konečné a nutně nedokonalé povaze mého svědomí, které se koneckonců z velké části utváří prostřednictvím mé reflexe svých vlastních provinění. Základním zdrojem morálního provinění ve smyslu podmínky možnosti morální viny vůbec je ovšem vina metafyzická.

---

101 Otázka viny, s. 68.

102 Zde Jaspers hovoří zejména o sebeklamu některých intelektuálů, kteří se přes přihlášení k nacismu a kolaboraci s ním domnívali, že mění hnutí zevnitř k lepšímu, kultivují ho, jsou schopni dohlédnout jeho hlubšího smyslu, který ospravedlňuje páchané zločiny. Považuji za pravděpodobné, že mezi jinými je hlavním terčem této kritiky Jaspersův bývalý blízký přítel Heidegger.

103 Otázka viny, s. 68-76.

3.2.4 Metafyzická vina

Metafyzickou vinu Jaspers charakterizuje jako nejpůvodnější zdroj vši viny a zároveň jako tu vinu, která je nám vlastní jakožto lidem – která neoddělitelně patří k lidské situaci. „Kdybychom se my lidé mohli oprostít od oné metafyzické viny, byli bychom anděly a všechny tři ostatní pojmy viny by se staly bezpředmětnými.“¹⁰⁴ Metafyzickou vinu si mohu uvědomit skrze zkušenost s násilím a vražděním páchaném na druhém člověku, vzhledem ke kterému nenesu žádnou morální vinu. I pokud jsem udělal vše, co bylo v mých silách, abych násilí a vraždění zabránil, i pokud by mé zastání se druhého nepřineslo žádný hmatatelný výsledek, a naopak by znamenalo mou jistou záhubu, ulpívá na mně vina spočívající v tom, „že ještě žiji, když se stalo něco takového,“¹⁰⁵ že jsem nedostal nároku na absolutní nepodmíněnou solidaritu s druhým člověkem.¹⁰⁶

Tento nárok na nepodmíněnou absolutní solidaritu s druhými si je zároveň podle Jasperse možné uvědomit skrze skutečnou žitou připravenost mu dostat vzhledem ke konkrétnímu nejbližšímu druhému, ve vztahu k němuž platí, že podstata vzájemného spolubytí spočívá v možnosti žít jeden pro druhého naprosto nepodmíněně, nebo v nemožnosti žít vůbec. Možnost uskutečnění této solidarity se ovšem podle Jasperse omezuje pouze „na nejužší lidský svazek. V tom je základ viny nás všech.“¹⁰⁷ „Metafyzická křehkost“¹⁰⁸ lidské situace tak spočívá v tom, že právě skrze uskutečnění naprosto nepodmíněného spolubytí s druhým člověkem si člověk uvědomuje nemožnost dostat tomuto nároku vzhledem ke všem, k většině, nebo i jen k menší skupině druhých lidí.¹⁰⁹

Základním úkolem interpretace metafyzické viny ve vztahu k pojetí viny jako mezní situace je dle mého názoru její usouvztažnění s třetím typem mezní situace

---

104 Otázka viny, s. 28.

105 Otázka viny, s. 26.

106 Otázka viny, s. 77.

107 Otázka viny, s. 27. Aníž bych se chtěl pouštět do psychologizující interpretace Jasperse prostřednictvím jeho biografie, v tomto konkrétním případě je role jeho osobní zkušenosti evidentní a nepominutelná. Jedním z hlavních důvodů vypuzení Jasperse z veřejného a akademického prostoru po nástupu nacismu bylo jeho striktní odmítnutí rozvodu se svou židovskou manželkou. Celou válku pak oba čelili neustálé hrozbě deportace do koncentračního tábora. Ladislav Hejránek v úvodu k *Otázce viny* cituje zápis z Jaspersova deníku s datem 2. května 1942: „Nemohu-li Gertrudu před násilím ochránit, musím zemřít také – to je prostá čest muže. Ale to není rozhodující a nestačí to. Srdce ve své hloubce ví: Náležím k tobě.“ Otázka viny, s. 11.

108 Otázka viny, s. 36.

109 Otázka viny, s. 27.

viny – s vinou existenciální. Obě tyto viny Jaspers charakterizuje jako nejhlubší bytostnou provinilost existence a oběma je společné to, že jsou jako takové podle Jaspersa původnější a základnější než morální vina (která je pak v *Otázce viny* původním zdrojem viny politické a kriminální, byť na ni tyto typy viny nelze bez dalšího převést).¹¹⁰ „Mravnost vždy určují také cíle, které nepřesahují svět,¹¹¹ kdežto nárok, ze kterého plyne i výzva k položení života za druhého (nebo spíše s druhým) i v případě, že se tím ničeho nedosáhne, je z hlediska racionální morálky nesmyslný. Jak se tedy k sobě mají nároky, před kterými se shledáváme vinni v existenciální a v metafyzické vině?

Existenciální vina spočívá, jak jsem vyložil výše, v nevyhnutelném nedostání nárokům všech existenciálních možností, které mne vyzývají k uskutečnění. Jakožto konkrétní, konečná, dějinná existence v pobývání se mohu konkrétní existenciální možnosti zhostit pouze tak, že zároveň jinou existenciální možnost odvrhnu. „To jiné jsou však lidé jakožto existence, jež mohou existovat spolu se mnou.“¹¹²

Metafyzická vina spočívá v nedostání nároku na absolutní solidaritu s druhým. Uvědomění si vlastního selhání před tímto nárokem vzhledem k většině druhých lidí zároveň Jaspers spojuje se schopností tomuto nároku dostát ve vztahu ke konkrétnímu, nejbližšímu druhému.

Nepodmíněný vztah k nejbližšímu druhému v absolutní solidaritě s ním se tak dle mého názoru ukazuje jako naplnění základní existenciální možnosti spolubytí, bytí pro druhého člověka. Zároveň je toto uskutečnění existence možné pouze ve vztahu ke konkrétnímu druhému při vyloučení ostatních druhých, kteří tak proti mně ve svém utrpení vystupují jako promeškané a nevyslyšené existenciální možnosti mého bytí k nim v absolutní solidaritě s nimi.

Podobnost mezi metafyzickou a existenciální vinou proto dle mého názoru rozhodně není pouze vnějšková. Je ovšem otázkou, jestli lze metafyzickou vinu interpretovat bez dalšího jako totožnou s existenciální vinou, nebo jestli je pouze určitým typem existenciální viny. Odpověď na tuto interpretační obtíž závisí na tom, jestli lze považovat všechny existenciální možnosti za nějak spjaté se

---

110 Srov. Mezní situace, s. 89, *Otázka viny*, s. 77.

111 *Otázka viny*, s. 77.

112 Mezní situace, s. 89.

základní možností nepodmíněného bytí k druhému člověku, nebo jestli existují i existenciální možnosti (za jejichž neuskutečnění na mě může padnout existenciální vina), které nemají se spolubytím nic společného. Je-li možné považovat za existenciální možnost například poustevnický život v naprosté izolaci od druhých lidí, bylo by patrně nesmyslné odvrhnutí této možnosti spojovat s metafyzickou vinou ve smyslu nedostání absolutní solidaritě s druhým. O tom, jakou konkrétní životní možnost lze a jakou nelze považovat za genuinně existenciální přitom rozhodně nemůže rozhodovat nikdo jiný než sama rozhodující se možná existence. Připadá mi proto schůdnější interpretovat metafyzickou vinu jako určitý aspekt nebo typ existenciální viny, ovšem jako aspekt naprosto klíčový, ne-li nejpodstatnější.¹¹³ Tento typ viny pro nedostatek invence nazývám vinou „existenciálně-metafyzickou“.

Je-li tedy existenciálně-metafyzická vina původním zdrojem všech dalších typů viny z *Otázky viny*, ale i původním zdrojem možnosti stávat se skutečně sebou samým,¹¹⁴ a spočívá-li tato vina v neuskutečnění existence v absolutně solidárním spolubytí s druhými, protože je tato absolutní solidarita možná pouze ve spolubytí s některými nejbližšími lidmi, ukazuje se tu pravý význam Jaspersova důrazu na to, že stávat se sebou na úrovni existence je možné pouze ve vztahu k druhému člověku.¹¹⁵ V této interpretaci metafyzické viny jako viny existenciálně-metafyzické jsou tedy existenciální možnosti primárně možnostmi autentického spolubytí.¹¹⁶

---

113 Myslím, že tuto důležitost dokládá mimo jiné uvedená citace z *Mezních situací*, ve které Jaspers ztotožňuje konkrétní existenciální možnosti s konkrétními druhými lidmi.

114 „Já jsem já sám, ale jako vinný.“ *Mezní situace*, s. 92.

115 *Philosophy II*, s. 47.

116 V tomto bodě také dle mého názoru spočívá jeden z podstatných rozdílů mezi Jaspersovým a Heideggerovým pojetím autentické existence. Heidegger z Jaspersovy koncepce mezních situací vyzdvihl pouze smrt (a to příznačně pouze mou vlastní smrt, zatímco Jaspers mluví i o mezní situaci smrti druhého – *Mezní situace*, s. ---) a zabsolutizoval ji do podoby naprosto osamělého bytí ke smrti, jehož autentická podoba uschopňuje existenci k vlastním existenciálním možnostem právě prostřednictvím vyvázání se z každodenního upadlého spolubytí v modu „ono se“. Dokonce i Heideggerův existenciální pojem viny – „být základem negativit“ – je cíleně oproštěn od spolubytí s druhými: „Je třeba ideu „vinen“ natolik *formalizovat*, aby *odpadly* vulgární fenomény viny vztahující se na obstarávající spolubytí s druhými.“ *Bytí a čas*, § 58, s. 320. Společně s Jakubem Čapkem si kladu otázku, co pak ovšem zbude a jestli dává vůbec pojem viny nějaký smysl beze vztahu k druhému člověku. Čapek, Jakub, *Jednání a situace*, Praha: OIKOYMENH, 2007, s. 123.

4 Závěr – vina / dluh

Všechny tři podoby mezní situace viny odhalují nějakou podobu nároku transcendence, kterému nikdy nemohu plně dostat. Transcendence je tedy v mezní situaci viny zdrojem nároku, vzhledem ke kterému selhávám. Transcendence ale dle mého názoru není tím, vůči čemu jsem se vždy již provinil – tím je vždy v nějaké podobě druhý člověk.¹¹⁷ V nutné vině boje o pobývání stojím provinilý vůči druhým jakožto druhým pobývajícím, kterým ubírám životní prostor; vzhledem k nutnému boji o pobývání je v našem spolubytí vždy již přítomné násilí mocenského vztahu. Vina zapletenosti v pobývání ukazuje mé nutné proviňování se vůči druhému jako důsledek mého nedokonalého svědomí, které tak musí být neustále připraveno podávat důvody v existenciální komunikaci, být otevřeno kritice, reflexi a proměně vzhledem k nárokům a důvodům druhého vyslovujícím se v obecnosti komunikovatelné etiky. V existenciálně-metafyzické vině shledávám, že tam, kde jakákoliv oprávněnost povinnosti vůči druhému formulovatelná v morálních termínech končí, má provinilost vůči druhým, ale také má původní existenciální možnost bytí k druhému v absolutní nepodmíněné solidaritě s ním, teprve začíná.

Z tohoto objevu existenciální možnosti nepodmíněného bytí k druhému a z vědomí provinilosti, plynoucí z neschopnosti tuto možnost uskutečňovat vzhledem k téměř všem druhým lidem, plynou všechny ostatní podoby bytí k druhým a všechny ostatní podoby možné provinilosti, ať už v podobě morální, politické nebo kriminální. Ve světle této původní existenciální možnosti nepodmíněného spolubytí s druhým je možná přesnější a příhodnější překládat německý výraz *Schuld* nikoliv jako vina, ale jako *dluh*. Existenciálně-metafyzický dluh, který možná existence může zakusit vzhledem k neuskutečněné možnosti existování v absolutní solidaritě s druhým, je dluhem pobývání ve vztahu k transcendenci, jejímž médiem se nestalo, ale zůstalo na úrovni imanence.

Tento dluh jevového bytí vůči bytí o sobě ale není pouze promeškanou

117 Výjimku z tohoto pojetí tvoří možnost existenciální viny spočívající v provinění se vůči vlastní možné existenci vzhledem k těm jejím neuskutečněným existenciálním možnostem, které nejsou v žádném ohledu bytím k druhým lidem. Osobně mám za to, že každá existenciální možnost hodná toho jména má svůj vlastní podstatný způsob bytí k druhým. Jak už jsem ale poznamenal výše, nelze zvnějši jakkoliv rozhodovat o tom, jestli je pro někoho jiného nějaký zvolený způsob jeho bytí skutečným stáváním se sebou, či nikoliv.

příležitostí možné existence, je v určitém ohledu naopak důsledkem jejího uskutečnění. Pouze existence uskutečňující se v jednom je schopná vidět jinou oslyšenou možnost jako také existenciální.

Je-li dluh v tomto ohledu spíše důsledkem uskutečnění než důsledkem naprostého promarnění existence (pouze pobývajíc žádný dluh vůči transcenci nemá, stejně jako člověk neschopný mít svědomí nenese morální vinu), pak dochází k překvapivému paradoxu: čím více se pobývání stává médium vyjevujícím transcenci – čím více dochází existence k uskutečnění v nepodmíněném bytí k druhému –, tím více se stupňuje její vědomí vlastního dluhu vůči transcenci.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- Jaspers, Karl, Mezní situace, Praha: OIKOYMENH, 2016.
- Jaspers, Karl, Otázka viny, Praha: Academia, 2006.
- Jaspers, Karl, Philosophy Volume 2, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1970.
- Jaspers, Karl, Reason and Existenz, New York: The Noonday Press, 1955.
- Jaspers, Karl, Philosophy of Existence, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1971.
- Jaspers, Karl, Filosofická víra, Praha: OIKOYMENH, 1994.
- Kierkegaard, Søren, Either / Or – Part II, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1987.
- Heidegger, Martin, Bytí a čas, Praha: OIKOYMENH, 2002.

Sekundární literatura

- Borovanská, Johana, Vina a odpuštění, Praha: nepublikovaná diplomová práce na Ústavu filosofie a religionistiky FF UK, 2014, s. 10. Online at: [<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/148607>]
- Čapek, Jakub, Jednání a situace, Praha: OIKOYMENH, 2007.
- Fuchs, Thomas, Brain Mythologies – Jaspers' Critique of Reductionism from a Current Perspective, In: Fuchs, Thomas, Breyer, Thiemo, Mundt, Christoph (Eds.), Karl Jaspers' Philosophy and Psychopathology, New York: Springer, 2014.
- Janke, Wolfgang, Filosofie existence, Praha: Mladá fronta, 1995.
- Miron, Ronny, Between Freedom and Necessity: The Conception of Guilt in Jaspers' Thought, In: Miron, Ronny, The Desire for Metaphysics: Selected Papers on Karl Jaspers, Champaign: Common Ground Publishing, 2014, s. 156-183.
- Miron, Ronny, Was Jaspers Really a Kantian, In: Miron, Ronny, The Desire for

Metaphysics: Selected papers on Karl Jaspers, Champaign: Common Ground Publishing, 2014, 2014, s. 133-155.

Němec, Václav, Apoštol svobody a dotěrná monstra, Praha: Herrmann a synové, 2007.

Turner, Rainer, Karl Jaspers. In: Turner, Rainer – Wolfgang Röd – Heinrich Schmidinger, Filosofie 19. a 20. století III: filosofie života a filosofie existence. Praha: OIKOYMENH, 2009. s. 224-262.